

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУПАХ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FUNDAMENTALS OF PREPARING FUTURE EDUCATORS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES IN INCLUSIVE GROUPS OF PRE-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Стаття присвячена проблемі підготовки майбутніх вихователів до професійної діяльності в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти. Мета статті – обґрунтувати психолого-педагогічні основи підготовки майбутніх вихователів до професійної діяльності в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти. Авторкою робиться акцент на тому, що підготовка фахівців дошкільної галузі до професійної діяльності з дітьми дошкільного віку, що мають особливі потреби до навчання та виховання, у закладах освіти при створенні належних умов та кваліфікованих підходів педагога висвітлена недостатньо. Це, насамперед, стосується дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами. Одним із першочергових завдань сьогодення визначено інтеграцію в європейське освітнє товариство, що передбачає рівний доступ кожної особи до якісного навчання. Авторка стверджує, що сучасні виклики, серед яких чинне місце посідає інклюзія, вносять свої акценти у діяльність закладів вищої освіти, пов'язаних із підготовкою конкурентоспроможних вихователів, здатних до здійснення професійної діяльності в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти. Схарактеризовано особливості роботи вихователя в інклюзивних групах, визначено її завдання та значущі якості фахівця, що уможливають ефективну професійну діяльність. Психолого-педагогічну готовність до здійснення професійної діяльності в інклюзивному середовищі розглянуто через призму теоретичного, практичного та психологічного підходу. Зазначено, що успішна педагогічна діяльність вихователя інклюзивної групи ЗДО забезпечується високим рівнем майстерності вихователя. Основними її показниками є ерудиція, мислення, інтуїція, спілкування. Представлено авторське трактування дефініцій «професійна підготовка» та «готовність майбутніх вихователів до професійної діяльності в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти».

Ключові слова: майбутні вихователі закладу дошкільної освіти, інклюзивна група, професійна підготовка, готовність майбутніх вихователів до професійної діяльності в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти, діти з особливими освітніми потребами, професійна компетентність.

The article has been devoted to the problem of training future educators for professional activities in inclusive groups of preschool educational institutions. The purpose of the article is to substantiate the psychological and pedagogical foundations of training future educators for professional activities in inclusive groups of preschool educational institutions. The author has emphasized the fact that the preparation of preschool specialists for professional activities with preschool children who have special educational needs for learning and upbringing in educational institutions with the creation of appropriate conditions and qualified approaches of the teacher is insufficiently covered. This primarily concerns preschool children with special educational needs. An integration into the European educational society, which provides an equal access of every person to quality education, has been defined as one of the priority tasks of nowadays. The author has claimed that modern challenges, among which inclusion occupies a valid place, have brought their emphasis into the activities of higher educational institutions related to the training of competitive educators capable of carrying out professional activities in inclusive groups of preschool educational institutions. It has been characterized the peculiarities of the educator's work in inclusive groups, its tasks and significant qualities of a specialist that enable effective professional activity have been defined. Psychological and pedagogical readiness to carry out professional activities in the inclusive environment has been considered through the prism of theoretical, practical and psychological approach. It has been noted that the successful pedagogical activity of the educator of the inclusive group of preschool educational establishment has been ensured by the high level of the educator's skill. Its main indicators are erudition, thinking, intuition, communication. The author's interpretation of the definitions "professional training" and "readiness of future educators for professional activity in inclusive groups of preschool educational institutions" has been presented.

Key words: future educators of a preschool educational institution, inclusive group, professional training, readiness of future educators for professional activity in inclusive groups of preschool educational institutions, children with special educational needs, professional competence.

УДК 378:373.2.011.3-051:376:373.22:37.015.3
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/49.1.31>

Цегельник Т.М.,
докт. філософії,
викладач кафедри дошкільної педагогіки,
психології та фахових методик
Хмельницької гуманітарно-педагогічної
академії

Постановка проблеми. Вітчизняна система освіти перебуває на стадії глобальних змін, пов'язаних із суспільно-політичними та духовно-етичними процесами, які відбуваються сьогодні. Одним із першочергових завдань вважаємо інтеграцію в європейське освітнє товариство, що передбачає рівний доступ кожної особи до якісного навчання. Це, насамперед, стосується дітей

дошкільного віку з особливими освітніми потребами (ООП). Відповідно, здійснити це непросте завдання можливо тільки у процесі інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти (далі – ЗДО), де організовано інклюзивні групи для навчання, виховання і розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Сучасна освітня програма дозволяє створювати в закладах дошкільної освіти умови для навчання

дітей з особливими освітніми потребами. Навчання передбачено в групах інклюзивного значення. Мета створення таких груп зорієнтована на повне забезпечення дітей освітніми послугами, що будуть реалізувати їхнє право на здобуття освіти та сприяти формуванню в них певних соціальних потреб, а також розвитку інтелектуальних умінь та накопиченню теоретичних знань, набуттю практичних умінь і навичок, що дозволять згодом здобувати освіту та отримати належні умови для життєдіяльності в суспільстві на рівні з іншими людьми [9].

Отже, сучасні виклики, серед яких чинне місце займає інклюзія, вносять свої акценти у діяльність закладів вищої освіти, що беруть на себе активну роль у реалізації освітніх реформ, пов'язаних із підготовкою конкурентоспроможних вихователів, здатних до здійснення професійної діяльності в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значним внеском у професійну підготовку майбутніх вихователів для системи дошкільної освіти є праці Л. Артемової, Г. Беленької, А. Богуш, Л. Загородньої, Л. Зданевич, І. Луценко, Н. Гавриш, І. Дичківської, К. Крутій, М. Машовець, Л. Пісоцької, А. Чаговець та ін. Особливості інклюзивної освіти стали об'єктом дослідження таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Т. Бондар, І. Садова, А. Колупаєва, І. Кузава, Т. Пантук, О. Рассказова, Т. Сак, Н. Софій, О. Таранченко, З. Удич, М. Coul, G. Endrueit, M. Kirby, G. Trommsdorf та ін.

Міжнародні стандарти у сфері прав людини, окреслені у Конвенції ООН «Про права дитини» (1989 р.), Конвенції ООН «Про права осіб з інвалідністю» (2006 р.), підсумковому документі Спеціальної сесії в інтересах дітей Генеральної Асамблеї ООН «Світ, сприятливий для дітей» (2002 р.), слугують дієвим механізмом забезпечення доступу до високоякісної освіти в Україні всім дітям.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Опираючись на проведений аналіз науково-педагогічної літератури зазначимо, що науковці визначили різні шляхи підготовки вихователів закладів дошкільної освіти до професійної діяльності, яка буде мати продуктивний результат за умови компетентнісного поєднання особистісних якостей педагога з його практичними вміннями та навичками, що будуть мати ґрунтовний фундамент з опорою на теоретичні знання, пов'язуючи це із внутрішніми потребами особистості та її прагненням у досягненні високих результатів. Водночас проведений аналіз засвідчив, що підготовка фахівців дошкільної галузі до професійної діяльності з дітьми дошкільного віку, що мають особливі потреби до навчання та виховання, у закладах освіти при створенні належних умов та кваліфікованих підходів педагога висвітлена недостатньо. Цей факт посилює актуальність обраної проблеми і робить наше дослідження перспективним.

Мета статті – обґрунтувати психолого-педагогічні основи підготовки майбутніх вихователів до професійної діяльності в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. У центрі інклюзивної освітньої парадигми, як зазначає О. Броварська, лежить принцип відкритої невизначеної особистості, яка сприймає зовнішні умови свого життєустрою не як низку бар'єрів, а як низку можливостей. За таких умов людина починає усвідомлювати себе абсолютним суб'єктом свого життя, а світ – як відкриту систему, зорієнтовану на її специфічні потреби: «моделлю особистості в новій парадигмі інклюзивної освіти має стати інноваційна людина. Вона розглядає навколишній світ не як сталу гармонійну структуру, до якої потрібно пристосовуватися, а як сферу пізнавальної та практичної невизначеності, яку потрібно розуміти як послідовність різноманітних труднощів, котрі необхідно подолати» [3, с. 27]. Цей принцип відповідає синергетичній концепції будь-яких систем, за якої «слабкий» елемент підсистеми є аттрактором її включення до метасистем, а також зоною потенційних змін, які долають дефект і виводять підсистему (людину) на вищий рівень. Іншим принципом інклюзивної освіти дослідниця називає концепцію «нормалізації», основу якої становить положення про необхідність максимального наближення людей з особливими потребами до способу та режиму, прийнятого у громаді [3, с. 30].

Наступний принцип інклюзії – модернізація самої системи освіти. Це заміна застарілих й адаптивно «закритих» форм організації навчання новими, за якої ЗДО, школа або заклад вищої освіти беруть на себе відповідальність за інтеграцію особи з особливими освітніми потребами у колектив. Так, Ю. Волчелюк акцентує увагу на тому, що «інклюзивна освіта потребує подальшої модернізації вищої педагогічної освіти та системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, що передбачає: забезпечення спеціальної підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів для роботи із здобувачами із особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору; забезпечення спеціальної підготовки консультантів з питань навчання та розвитку осіб з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору; запровадження системної організаційно-методичної, консультативно-роз'яснювальної роботи серед керівників закладів освіти, громадськості, батьків щодо забезпечення права людей з ООП на освіту» [4, с. 48–51].

Відповідно, одним із головних завдань закладів вищої освіти, як зазначають науковці, є підготовка компетентного, гнучкого, конкурентоспроможного фахівця для роботи з дітьми дошкільного віку, здатного самостійно і творчо вирішувати професійні завдання [2, с. 112]. Вважаємо, що функціональна

багатогранність педагогічної діяльності є змістом професійного розвитку вихователя ЗДО. Вона (діяльність) вимагає педагога-професіонала, спроможного компетентно організувати цілісний освітній процес (різні види діяльності) з дошкільниками у створеному сприятливому розвивальному середовищі; забезпечувати охорону життя і здоров'я дітей; усвідомлювати та реалізовувати мету, завдання розвитку дітей та відповідно до їхніх вікових можливостей [12, с. 73].

Вітчизняні науковці і практики визначили різні шляхи підготовки вихователів закладів дошкільної освіти до професійної діяльності, яка буде мати продуктивний результат за умови компетентісного поєднання особистісних якостей педагога з його практичними вміннями та навичками, що будуть мати ґрунтовний фундамент з опорою на теоретичні знання, пов'язуючи це із внутрішніми потребами особистості та її прагненням у досягненні високих результатів. Як раніше зазначалось, дослідження підготовки майбутніх вихователів до професійної діяльності з дітьми дошкільного віку, що мають особливі потреби до навчання та виховання потребує особливої уваги. Зупинимось на цьому детальніше.

Професійна підготовка вихователя, як стверджує Л. Зданевич, передбачає спеціально організовану підготовку майбутніх фахівців у закладі вищої освіти на засадах теоретичного підходу із практичною реалізацією в процесі різних форм діяльності [7]. Цілком погоджуємося з І. Підліпняк, що мета професійної діяльності вихователя полягає в «...компетентності педагога, яка відповідає не тільки складовим теоретичного і практичного уміння, а й забезпечує комплексний підхід до професійних завдань, що дозволяють вирішувати та проводити діагностичні методики з метою виявлення набутих знань дітьми, а також спрямовують на підбір ефективних форм та засобів індивідуальної роботи з дошкільниками задля підвищення їхніх сформованих знань» [8, с. 123].

Психолого-педагогічну готовність до здійснення професійної діяльності в інклюзивному середовищі розглядаємо через призму теоретичного, практичного та психологічного підходу.

Теоретичний підхід передбачає готовність педагога до роботи в умовах інклюзії з точки зору сформованих знань про категорії порушень дітей, особливості організації освітнього процесу, зокрема використання специфічних форм та методів у роботі з дітьми з ООП, організації комфортного перебування в інклюзивному середовищі, урахування потрібних допоміжних технологій та інструментів в освітньо-виховному процесі, оперування основними міжнародними та українськими нормативно-правовими документами в галузі інклюзивної освіти [5, с. 12].

Практичний підхід ґрунтується на доцільному застосуванні технологій навчання, притаманних

визначеній категорії дітей з відповідним порушенням, урахуванні в освітньому процесі індивідуальних особливостей та рівня розвитку дітей з ООП, умінню співпрацювати з колегами, які забезпечують надання освітніх послуг та використовувати розумні пристосування в роботі з такими дітьми. При реалізації цього підходу обов'язковим є уміння адекватного спілкування з батьками дитини з ООП [13].

Психологічний аспект готовності педагога до роботи в умовах інклюзії передбачає розвиток співпереживання, чуйності та толерантного ставлення до дітей з ООП. Важливим є також дотримання етичних норм у роботі з різними категоріями дітей та їхніми батьками. Цей аспект також передбачає протидію булінгу в інклюзивному середовищі та позитивну мотивацію щодо здійснення професійних обов'язків [10, с. 36].

Вважаємо доцільним також розглянути професійну компетентність вихователя, тісно пов'язану зі специфікою роботи в інклюзивних групах ЗДО. Під професійною компетентністю науковці розуміють фахову готовність і здатність вихователя-професіонала до виконання посадових обов'язків, передбачених нормативними документами, у повсякденній професійній діяльності. На нашу думку, це є одним із показників становлення фахівця. Погоджуємося з науковцями, що завдання вихователя в інклюзивній групі – сприяти соціалізації дитини з ООП, допомогти налагодити стосунки в колективі однокласників, активно сприяти формуванню знань, умінь та навичок, потрібних для подальшого життя, розвитку слабких сторін дитини з ООП, використовуючи потенціал сильних сторін. Як правило, дитина з ООП потребує спеціальних технологій та методів подачі інформації, що відображено в індивідуальній програмі розвитку [1, с. 37]. Виконання цих завдань на належному рівні говорить про компетентність фахівця в умовах інклюзивної групи.

Зосередимось також на вимогах, що ставляться до особистості фахівця дошкільної освіти. Значущими якостями вихователя інклюзивної групи ЗДО є людські, духовні, професійні, практичні. Ці якості формуються в процесі здобуття майбутнім вихователем майбутньої спеціальності. У формуванні людських якостей у професійній діяльності головну увагу приділяють цінності дитинства та розвитку соціальних навичок кожної дитини, незважаючи на її індивідуальні особливості та наявність різних особливих освітніх потреб. Педагог завжди має бути готовим до захисту прав та свобод дитини згідно з чинним законодавством [11, с. 15]. Духовні якості вихователя передбачають дотримання етичних норм та правил взаємодії з учасниками освітнього процесу, формування гуманного світогляду, духовного потенціалу в дітей дошкільного віку, зокрема з ООП. Професійні якості вихователя характеризуються комплексом знань, умінь та навичок, здобутих під час вивчення теоретичних

дисциплін психолого-педагогічного циклу і передбачають знання основ інклюзивної освіти, технологій роботи з різними категоріями дітей з ООП. Практичні якості полягають в умінні застосувати знання в практичній діяльності з дітьми дошкільного віку, зокрема виявляються в умінні створенні інклюзивного середовища, комфортного для всіх дітей, з огляду на їхні індивідуальні потреби. Успішна педагогічна діяльність вихователя інклюзивної групи ЗДО забезпечується високим рівнем майстерності вихователя. Основними її показниками є ерудиція, мислення, інтуїція, спілкування.

Висновки. Становлення майбутнього вихователя як фахівця, формування його готовності до професійної діяльності в інклюзивних групах ЗДО відбувається на етапі навчання у закладі вищої освіти. Аналіз психолого-педагогічної основ підготовки майбутніх вихователів до професійної діяльності в інклюзивних групах ЗДО, ознайомлення із специфікою цієї професійної діяльності уможливив визначення нами сутності основних понять дослідження. Так, під професійною підготовкою розуміємо планомірну систему професійної освіти, яка забезпечує оволодіння системою наукових знань і професійних умінь, навичок та сприяє цілеспрямованій визначеності в меті, предметі, засобах, змісті професійної діяльності за відповідною галуззю знань. Готовність майбутніх вихователів до професійної діяльності в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти тлумачиться нами як складний, багаторівневий процес формування в майбутніх вихователів знань, умінь та навичок до здійснення професійної діяльності в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти, що дозволяє самостійно, системно організувати інклюзивний освітній процес з дітьми дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аргіропулос Д., Тарнавська Н. Інклюзивна педагогіка : навч. посіб. для наук.-пед. пр., студентів закл. дошк. освіти. Житомир : Вид. О.О.Євенок, 2020. 248 с.
2. Атрощенко Т.О., Бобирєва О.С. Зміст та особливості фахової компетентності вихователів закладів дошкільної освіти. *Освітні обрії*. Івано-Франківський інститут післядипломної педагогічної освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2020. № 1. С. 111–115.
3. Броварська О. А. Філософські аспекти інклюзивної освіти. *Соціально-педагогічна робота в закладах освіти інклюзивної орієнтації* : тези доповідей VIII Всеукр. наук.-практ. конф. Хмельницький : ХІСТ Університету «Україна», 2013. С. 27–30.
4. Волчелюк Ю. І. Організація навчання для студентів з обмеженими фізичними можливостями в інклюзивному освітньому просторі. *Соціально-педагогічна робота в закладах освіти інклюзивної орієнтації* : тези доповідей VIII Всеукр. наук.-практ. конф. Хмельницький : ХІСТ Університету «Україна», 2013. С. 48–51.
5. Гавриш І.В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Харків, 2006. 44 с.
6. Демченко І.І. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти; 13.00.03 – корекційна педагогіка. Умань, 2016. 45 с.
7. Зданевич Л. В. Професійна підготовка майбутніх вихователів до роботи з дезадаптованими дітьми: теорія і методика : моногр. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013.
8. Підлипняк І. Ю. Підготовка майбутніх вихователів до формування математичної компетенції дошкільників у різновікових групах : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Умань, 2014. 240 с.
9. Про освіту. № 2145-VIII, 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
10. Тельна О. А., Маланчій В. О., Дацьо Н. О., Сидорів С. М., Селепій О. Д., Весніна Н. В., Приймак Н. П. Сходінки інклюзії : наук.-практ. посіб. для педагогів, студентів та батьків. (2-ге вид., випр. та доп.). Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2019. 156 с.
11. Цегельник Т.М. Професійна підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти : навч.-метод. посіб. Хмельницький : ХГПА, 2021.
12. Цегельник Т.М. Формування готовності майбутніх вихователів до професійної діяльності в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти : дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія МОН України. Хмельницький, 2021. 327 с.
13. Zdanevych L. V., Chaika V. M., Pysarchuk O. T., Tsehelnik T. M., & Ratushniak N. O. Training of future teachers for work with children under the conditions of preschool inclusive education. *Revista Tempos E Espaços Em Educação*. 2020. 13 (32). 1–15. DOI: <https://doi.org/10.20952/revtee.v13i32.14943>